

A n o t a c e

závažná násilí a amok na školách

Po USA je Německo v celosvětovém měřítku zemí s největším počtem úmyslných závažných násilných činů ve školách. Zejména bývají připomínány amokové útoky v Erfurtu a ve Winnendenu. Autoři provedli vědeckou studii soudních spisů o všech těchto deliktech (s výjimkou Winnendenu, který není ještě uzavřen). Výsledek zkoumání ukázal až podivuhodně homogenní obraz těchto činů jak z hlediska fází předcházejících činu, tak z hlediska psychologie pachatele. Proto lze vyvodit jasné závěry pro možná preventivní opatření.

1. Stav mezinárodních výzkumů

Fenomén těžkého násilí a amokových útoků na školách byl v USA nazván „School Shootings“. Již v roce 1999 (Mc-Gee a Dessernado) byl proveden pokus sestavit profil takového pachatele na základě vyhodnocení dvanácti případů. Pachatel byl charakterizován jako „classroom avanger“, který se dopouští násilného činu z potřeby se pomstít a s přáním mediálně se proslavit. Ve svém okolí se projevuje jako nenápadný a spíše depresivní mladík, který plánuje svůj čin dlouho předem, a to většinou s použitím zbraně svých rodičů.

V roce 2003 (Meloy a kol.) bylo vyhodnoceno 34 mladistvých masových vražd. Jednu z pěti skupin tvořili school shooters, kteří sami byli zpravidla obětmi mobbingu svých vrstevníků a oddávali se často alkoholu, drogám a světu svých fantazií.

K včasnému rozeznání varovných signálů uspořádalo FBI v roce 1999 sympozium, na němž na základě vyhodnocení 18 násilných útoků na školách byla vypracována metodika zjišťování rizikových faktorů. Další pregnantní preventivní projekt vypracovaly americké školské úřady v součinnosti s tajnou službou (Secret Service) na základě analýzy 37 spáchaných násilných činů, jejichž pachatelé (41 osob) byli podrobeni psychologickému a psychiatrickému zkoumání. Ve studii byly obsaženy cenné poznatky, jak lze včas rozeznat některé charakteristické vzory chování ve škole i mimo ni.

Z amerických výzkumů lze odvodit tyto závěry:

- School Shootings představují zvláštní formu násilí mládeže, pro niž je typické, že výrazně méně často souvisí s konzumací alkoholu a drog, školní docházkou a prohřešky proti veřejnému pořádku.
- Mnozí američtí pachatelé byli spíše introverti a samotáři.

- Mnozí američtí pachatelé vykazovali depresivní symptomy až sebevražedné pokusy.
- Mnozí američtí pachatelé oznamovali své činy předem buď přímo, nebo nepřímo.
- V bezprostředním předpolí pachatelů byly většinou rozeznatelné pocity urážky nebo zhroucení stabilizačních faktorů v životě mladistvého.

2. Tvorba německé studie

Německá studie vychází ze sedmi případů, které se staly v letech 1999 až 2006. Dva z těchto případů byly klasifikovány jako útok v amoku, jeden případ jako pokus takového útoku.

Jednalo se o tyto případy:

1999 Meissen - 1 mrtvý
 2000 Brannenburg - 1 mrtvý
 2002 Freising - 4 mrtví
 2002 Erfurt - 17 mrtvých
 2003 Coburg - 1 mrtvý
 2005 Rötze - žádný mrtvý
 2006 Emsdetten - 1 mrtvý

Vyhodnocením těchto případů byl rozšířen a obohacen rejstřík signifikantních indikátorů chystaného amokového útoku, jak je uvedeno dále.

3. Vyhodnocení činů v Německu

Mrtvé oběti, zranění a chování pachatelů

Počet fyzicky zraněných osob se pohyboval mezi 0 a 37. V případě, kdy bylo 37 zraněných, mělo 6 osob střelná zranění, jedna učitelka byla zraněna granátem do obličeje, 14 osob utrpělo šok, 16 policistů bylo přiotráveno kouřem.

V nejnásilněji provedeném činu bylo 16 osob útočníkem usmrceno. Ve dvou případech nebylo mimo pachatelů žádných dalších obětí na životech.

Pět pachatelů (71,4 %) se hned po činu pokusilo o sebevraždu. Jednomu z nich se to nepodařilo, neboť po výstřelu do své hlavy upadl jen do komatu. Jednomu pachateli, který se chtěl zastřelit před žáky třídy, se podařilo zbraň odejmout.

V šesti případech byli cíleně atakováni učitelé, v 28,6 % případů také žáci, v 42,9 % případů i další osoby (školník, sekretářka, policisté)

Nápadné bylo, že většinou byli pachatelé při činu klidní a koncentrovaní, nebo tak navenek působili, což odporuje dosavadnímu názoru, že jednání v amoku je spontánním činem. Spíše se tedy jedná o chladnokrevný a plánovaný čin, který má uspokojit loveckou vášeň.

Mladiství pachatelé většinou dobře věděli, na koho chtějí zaútočit a před činem to dávali nějak najevo. Pokud by jim v tom někdo bránil, zaútočili by i na něj. V jednom případě to byl útok na policistu.

Demografické údaje, rodinná situace a sociální prostředí

Pachatelé byli ve věku 14 až 22 let, tj. v průměru 17letí. Všichni byli mužského pohlaví a německé státní příslušnosti. Jeden z nich přijel ve věku 7 let s rodiči z východní Evropy. Všichni pachatelé žili se svými nerozvedenými rodiči, jeden z nich v internátu, ale pravidelně každý týden jezdil k rodičům. Nejstarší z pachatelů žil ve vlastním bytě a již pracoval. Všech sedm pachatelů mělo sourozence, kteří byli převážně úspěšnější než pachatelé, kteří proto mohli mít pocit méněcennosti. Čtyři z pachatelů využívali volný čas ke svým koníčkům, kterými byla často klubová činnost, střelba a zbraně. Více než polovina pachatelů byli převážně samotáři a spíše se před činem izolovali od sociálních kontaktů. Asi v 71,4 % případů si osoby z jejich prostředí dělali o ně starosti.

Rodiče pachatelů měli většinou středoškolské vzdělání, někteří i vysokoškolské. Ve většině případů pozorovaly blízké osoby změny v chování mladistvých osob natolik, že jim to dělalo starosti. Jedna matka se proto snažila přiblížit ke svému synu, ale současně respektovala jeho měnící se chování související snad s pubertou.

Pachatelé byli převážně chlapci nesportovního typu, kteří neměli úspěch u děvčat.

Školní faktory

Pokud jde o druh školy, byly činy spáchány na reálkách (42,9 %), na gymnáziích (28,6 %), na hospodářské škole (14,3 %) a na základní škole (14,3 %).

Šest pachatelů mělo ve škole disciplinární problémy, tři pachatelé měli prospěch průměrný a čtyři špatný. V době činu byla většina pachatelů ještě žáky školy, kde čin spáchali, ale dvěma z nich hrozilo vyloučení. Tři pachatelé byli bývalými žáky školy.

Dva pachatelé byli spolužáky podporováni a k činu podněcováni. V jednom případě spolužák dokonce podstrčil pachateli zbraň. Z toho vyplývá, že z hlediska prevence je důležité věnovat mimořádnou pozornost i spolužákům.

Krizové zkušenosti a konflikty

U všech pachatelů se vyskytly zásadní zlomy v životě, většinou i opakovaně. Nejčastěji se jednalo o propadnutí a opakování ročníku (57,1%), vyloučení ze školy, smrt dědečka i babičky aj.

Kromě toho před činem prožívali pachatelé různá ponižování a odmítání, např. rozpory s kamarády ve třídě, odmítnutí děvčetem aj. Ve všech případech pachatelé pociťovali negativní vyhlídky do budoucnosti. Ve třech případech jim hrozilo, že budou muset přejít na jinou školu nebo opakovat třídu a ve dvou případech měli špatnou perspektivu z hlediska povolání, v jednom případě měl student i předvolání k soudnímu stání.

Psychiatrické a psychologické faktory

57,1 % pachatelů projevilo předem (týden, měsíc, rok) úvahy o sebevraždě z důvodů beznaděje. V 28,6 % případů byla dokumentována duševní porucha, depresivně suicidiální syndrom v rámci probíhající schizofrenní psychózy i vývoj narcistické poruchy osobnosti. 28,6 % pachatelů bylo před činem v psychologické nebo psychiatrické péči, jeden byl v kontaktu se školní psycholožkou. U 85,7 % pachatelů byly zjištěny příznaky narcismu, např. přání být obdivován, a fantazie o získání neomezené moci a významu. To se projevilo i při amokovém útoku jednoho z pachatelů slovy: „Vyjdu z toho ještě jednou docela velký, všichni budou o mně hovořit, budu jednou politikem.“ Jeden německý pachatel pořídil před činem video na rozloučenou, v němž se označil za rovného Bohu a hovořil anglicky, protože doufal, že svou plánovitou masovou vraždou ve škole získá světovou proslulost.

Pro narcistickou dynamiku je příznačné, že 85,7 % hodnocených mladistvých osob reagovalo citlivě na kritiku, posměch a odmítnutí. Nálezky ukazují, že z psychologického hlediska se na genezi cílených násilných činů podílí narcistická dynamika. Narcismus může být chápán jako forma regulace sebehodnocení. Ve své zdravé variantě hledá člověk uznání od jiných, není však ve svých pocitech sebehodnocení zcela závislý na vnějších

vlivech, neboť současně disponuje dostatkem sebelásky. Právě ve svém sebehodnocení fluktuující osoby, které se pokoušejí o svou stabilizaci narcistickým hodnocením a velkou fantazií, mají zvýšenou potenci agrese: Cítí-li se být ve svých kompenzačních grandiózních fantaziích ohroženi, stoupá riziko, že budou atakovat osoby, které je podle jejich názoru ponižují. Tato dynamika jednak objasňuje kombinaci deprese, narcistických projevů a citlivosti vůči urážkám a odmítnutím, jednak činí srozumitelným to, že cílem útoku je škola. Většinou bývá narcismus spojován se sebejistým až arogantním vystupováním, přičemž střed pozornosti bývá hledán v sociálních situacích.

Již od Freuda je spatřována souvislost mezi sebevraždou a násilím vůči jiným osobám. V nové psychoanalytické literatuře je spatřována souvislost mezi sebevraždou a narcistickými krizemi osoby.

V literatuře se opakovaně poukazuje na to, že mnozí pachatelé se ve škole stali obětí urážek a mobbingu. To však v německé literatuře nenacházíme. Více je v ní akcentován narcisismus.

Předchozí deviantní chování

S policií přišlo do styku 57,1 % pachatelů pro různé delikty, např. krádeže, ozbrojenou loupež, jízdu bez řidičského průkazu nebo nedovolené držení zbraně. Dva byli pravomocně odsouzeni. Třetí mladistvý před soudním stáním pro jinou věc spáchal amokový útok, při němž se zastřelil.

U school shooters se nevyskytovala tělesná ublížení na zdraví nebo hrála podřadnou roli, ale vyskytovaly se výhrůžky a ukazování střelných zbraní.

Přístup ke zbraním a jejich použití

71,4 % mladistvých mělo před činem zájem o zbraně nebo o armádu. Všichni pachatelé měli před činem přístup ke zbraním nebo se o to pokoušeli. Přístup ke střelným zbraním mělo 85,7 % mladistvých. Pachatel, který neměl přístup ke střelným zbraním, napadl učitelku nožem. Zkušenosti v zacházení se střelnou zbraní mělo 57,1 % pachatelů a 42,9 % pachatelů si obstaralo střelnou zbraň v domě svých rodičů, kteří ji drželi legálně.

Ve 100 % případů bylo před činem vyhrožováno, že zbraň bude přinesena, nebo byla zbraň ukazována. V 6 případech bylo zbraní vyhrožováno jiným osobám. Možnost disponovat střelnou zbraní je podstatný rizikový faktor, protože z čistě pragmatického

pohledu taková zbraň je nezbytná pro amokový útok. Že k amokovému útoku použité výbušniny nepřinesly očekávaný efekt, neznamená, že jsou méně nebezpečné. Ba naopak.

Ukazuje-li žák nějakou zbraň, je třeba mu věnovat pozornost, neboť se u něj mohou vyskytovat i další rizikové faktory. Projevuje-li mladistvý intenzivní zájem o zbraně a armádu, může to být signál, že se ubírá cestou „válečné identity“. Hrozí nebezpečí, že přebere roli mocného mstitele, což se může navenek projevit armádním oblečením, pózováním se zbraní apod. V anglické literatuře je tento fenomén nazýván „warrior mentality“ a vyskytuje se při amokových útocích.

Vliv jiných násilných činů a médií

85,7 % pachatelů bylo fascinováno jinými amokovými útočníky nebo pachateli násilí a zčásti si je dokonce idealizovali. Tak se například jiný mladistvý pachatel cítil být duševně spřízněn s jedním ze dvou amokových útočníků v americkém Columbie, a proto intenzivně sledoval média a internet, aby získal informace o svém vzoru. Amokovým útokem v Erfurtu byl také inspirován nejméně další jeden pachatel.

Všichni pachatelé projevovali zájem o mediální zprávy o násilných útocích. U 57,1 % pachatelů bylo možno dokonce zjistit konkrétní mediální vzor pro jejich čin, neboť dovedli imitovat i určité filmové scény, gesta a oblečení. V 57,1 % případů byla krátce před činem podána v médiích zpráva o jiném cíleném násilí nebo amokovém útoku.

U 57,1 % pachatelů byl zjištěn nadměrně silný zájem o násilné videohry. Jeden z budoucích pachatelů dokonce natočil videohru, kde svou školu ukázal jako bojovou zónu a tuto scénu později skutečně realizoval. Jak dalece a jakým způsobem jsou před amokovými útoky využívána zejména virtuální média, je dynamicky proměnlivý proces. Je evidentní, že na základě rozšíření nových technologií jsou současné videohry z hlediska grafického a akustického stále vzrušivější a přitažlivější. Jeden z německých pachatelů využíval intenzivně také internet a zanechal v něm video na rozloučenou a naskenovaný deník. Jeden mladistvý pachatel pořídil video k počtu amokových útočníků z Columbine tak, že pořídil koláž mediálních zpráv a internetových amatérských videí.

Leakage

Pojem „leakage“ nebo „leaking“ byl zaveden v devadesátých letech v FBI a znamená „prosakování“ informace. Tím osoba vědomě nebo bezděčně vyjadřuje své pocity, myšlenky, fantazie, postoje nebo intence, které nasvědčují možnému násilnému aktu.

Například v Německu byl konflikt s cílovou osobou, úmysl pomstít se, resp. i plán násilného činu dán předem na vědomí ve všech případech amokových útoků. V 85,7 % případů byl vyhotoven seznam osob, které mají být zavražděny nebo atakovány. V 28,6 % případů byla stanovena hodina nebo den činu. V jednom případě tak učinil pachatel na internetu, v ostatních případech ve škole nebo mezi svými vrstevníky.

Prosakování informací představuje vysoký potenciál možnosti rozeznat včas zamýšlený a plánovaný násilný čin. Jestliže mladistvý ve svém prostředí pronáší vyslovené výhrůžky nebo dává na vědomí zamýšlený čin, je třeba blíže posoudit, jaké další rizikové faktory u něj existují.

Chování na internetu hraje v německých případech až dosud podřadnou roli, pokud jde o prosakování informací. Je třeba věnovat zvýšenou pozornost osobnosti mladistvého a jeho školnímu prostředí. V zahraničí tomu tak však není.

4. Porovnání činů v Německu a USA

Byl porovnán téměř stejný počet cílených násilných deliktů v Německu a v USA. Ačkoliv studie německá byla zaměřena psychologicky, kdežto americká studie sociologicky, byly výsledky překvapivě podobné. Autoři to ukazují na konkrétních číslech v tabulkách, které znázorňují tyto podstatné znaky spáchaných činů: rodinná situace - samotářské chování – sebevražedné náznaky – znaky deprese – citlivost na kritiku, posměch a odmítnutí - jinými vysmíván a ponižován – zájem o zbraně/armádu – přístup ke zbraním nebo pokus o to - ukazování zbraně nebo vyhrožování jejím držením – idealizace jiných násilných pachatelů/amokářů – krátce předtím publikovaný násilný čin/amokový útok.

Na základě těchto studií se lze domnívat, že máme co činit se skutečně jednotným internacionálním fenoménem. Zřejmě se pachatelé vzájemně orientují díky možnosti celosvětového mediálního propojení. Přitom klíčovou roli hraje internet se svými informačními možnostmi.

5. Diskuse a vývody pro prevenci

Němečtí autoři vypracovali program „Systém bezpečná škola“ pro další vzdělávání učitelů na úseku prevence násilné školní kriminality. Současně s „Dynamickým systémem

analýz rizik“ (DyRiAS) byl vyvinut výpočetní technikou podpořený *instrument k hodnocení rizik u nápadných žáků*. Pro praxi lze odvodit tyto poznatky a závěry:

- U pachatelů tohoto druhu se často vyskytuje rozeznatelná psychologická charakteristika. Lze zjistit prolínání zoufalství a deprese, velké fantazie a pocitů příkoří. Tento vzor chování naznačuje narcistické problémy, při nichž se jedná o kompenzaci pocitů méněcennosti. Tento psychologický vzor se nehodí k včasnému rozeznání potenciálních pachatelů, protože je zpravidla subtilní a často se vyskytuje u mladistvých, a to i u takových, u nichž nevzniká žádné riziko stát se násilníkem. Jestliže se žák stane nápadným dalšími způsoby chování, jako je vyhrožování nebo oznamování amokového útoku, jedná se u něj o možné narcistické problémy, které vyžadují psychologickou, psychiatrickou a pedagogickou intervenci.
- Neexistuje žádné monokauzální vysvětlení pro takové činy. Místo toho máme co dělat s přístupem ke zbraním a s individuálně rozličnou situací akutních krizí a obtíží mladistvého při zpracování problémových životních zkušeností, s jeho strukturálně psychickou zranitelností i s uvědomováním si toho, že násilný čin by mohl být i aktem ospravedlnitelným i problém řešícím. Tato komplexnost ukazuje, že představa jasného profilu, s jehož pomocí lze mezi žáky rozeznat potenciálního pachatele, je spíše absurdní.
- Cílený násilný čin ve škole je konečným bodem krizového procesu, na němž se podílejí psychické, situační a interaktivní aspekty. Cesta vývoje až k násilnému činu je doprovázena zásadně rozeznatelnými varovnými signály v chování i v komunikaci žáka. Zde nikdy nejde o jednotlivé způsoby chování, nýbrž vždy o otázku, zda se rizikové vzory chování nechají rozeznat. *Takový pohled tvoří východisko k včasnému rozeznání problematických vývojů, které mohou vyústit v násilí proti sobě a jiným osobám.* Přitom jde v následné intervenci většinou o podporu a řešení krize, ale málokdy o represii.
- Plánování činů a existující násilnické fantazie mladistvých se vždy projeví navenek, často ve škole samotné a vůči vrstevníkům co do věku. Tento fenomén (leakage) je pro prevenci těchto činů velmi významný. Je tedy nutné dále vzdělávat školní krizové týmy v tom, jak v dané škole zvyšovat pozornost a citlivost učitelů a žáků vůči zmíněným varovným signálům a jak na v úvahu přicházející žáky deeskalačně působit lokálními sítěmi a možnostmi.

- Vzhledem k tomu, že polovina cílených násilných činů v německých školách byla spáchána bývalými studenty školy, bylo by smysluplné, aby byl zřízen management přesahující kompetenci školy nebo dokonce příslušného školského úřadu, který by pečoval dále o bývalé žáky, kteří na sebe upozornili výhrůžkami uvedeného druhu.
- Vzhledem k tomu, že existuje vysoký efekt nápodoby těchto činů zejména v důsledku jejich medializace, je nezbytné jejich pachatele důsledně anonymizovat, o činu podávat co nejstručnější zprávu a v žádném případě nehledat nějaká ospravedlnění pro motiv činu, např. že pachatel je vlastně oběť špatných společenských nebo rodinných poměrů, a že tedy svým činem volal o pomoc apod.

(Hoffmann Jens, Roshdi Karoline, Robertz Frank: Zielgerichtete schwere Gewalt und Amok an Schulen. *Eine empirische Studie zur Prävention schwerer Gewalttaten*. Kriminalistik. Verlagsgruppe Hüthig Jehle Rehm GmbH Heidelberg 2009, č. 4, s. 196-204.)

(prof. JUDr. Miroslav Protivinský, DrSc.)